

Dr Petar Milosavljević, POLOŽAJ RADNIČKE KLASJE U SRBIJI 1918—1929.
Izdavačko preduzeće »Rad«, Beograd, 1972., Izdavač Institut za istoriju rad-
ničkog pokreta Srbije

Pored uvoda, u četiri poglavlja ove monografije obrađeni su: I. Ekonomski položaj radničke klase, II. Zakonsko regulisanje odnosa između radnika i poslodavaca i njegova primena u praksi, III. Radničko osiguranje. Uslovi života i rada radnika, IV. Organizacije i akcije radničke klase Srbije i na kraju je zaključak.

Pojava ovakvih monografija u našoj historiografiji je značajna s obzirom na to da je do sada položaj radničke klase u periodu između dva svjetska rata neispitan. Kada se ispita njen ekonomski, kulturni i društveni položaj, onda će se moći lakše objasniti politička kretanja u radničkom pokretu i posebno položaj KPJ i ostalih organizacija pod njenim rukovodstvom. Zato pojavu svake naučne studije, pa prema tome i ove, treba prihvatiti i pozdraviti. Neistraženi unutrašnji odnosi u radničkom pokretu su otežavali seriozno ispitivanje političkih akcija radničke klase.

Struktura stanovništva Srbije je analizirana u uvodnom dijelu knjige. Ovo pitanje je značajno za istraživanje položaja i uloge radničke klase u Srbiji. Iz te analize se vidi da su najbrojniji dio stanovništva bili zemljoradnici i drugi u ostalim granama poljoprivredne proizvodnje (2.845.621). Industrija, zanati i rudarstvo (222.061) bili su na drugom mjestu. Vidljivo je da je na kraju izučenog perioda u Srbiji bilo 167.867 radnika, nadničara i šegrta. Data je i kvalifikaciona struktura radnika, što je važan elemenat, te broj stranih radnika i dr.

Poslije prvog svjetskog rata, privredne prilike u Srbiji su bile vrlo teške. Četvorogodišnja ratna pustošenja su paralizovala privredu. Okupator je uništio i onespособio gotovo sve industrijske objekte. Obnova je bila spora, jer je nedostojao kapital i sirovine. Broj zanatlija se povećavao poslije rata, a i broj zanatskih radnji takođe. Sredinom 1922. bile su popravljene sve predratne željezničke pruge u Srbiji i izgrađeno je nekoliko novih.

Ispitivanje ekonomskog položaja radničke klase Srbije, čega se zatim prihvatio autor, vrlo je važan faktor i činilac u izučavanju radničkog pokreta. To je osnova na kojoj se grade političke akcije radničke klase. Na osnovu toga se može steći uvid u mogućnost angažovanja radničke klase u procesu proizvodnje, što se opet reflektuje na sve oblasti društvenopolitičkog života zemlje. Autor je istraživao i cijene i njihov uticaj na kupovnu moć radničke klase. Uočeno je da se poslije oslobođenja Srbije osjećala tendencija brzog porasta cijena roba široke potrošnje. To je dovelo do revolta širokih društvenih slojeva i vlada je zbog toga 27. VI 1921. izdala Uredbu o suzbijanju skupoće životnih namirnica i protiv nesavjesne špekulacije. Proces rasta cijena je trajao do kraja 1924. godine, pa se, čak, proširio i u 1925. Porastom cijena povećavani su i životni troškovi radnika, što je autor također ispitao. Kad se uporede cijene sa nadnicama, onda se vidi da je

skupoća dostizala visok stepen, što je dovelo radnike u težak položaj, a to je nalažilo izraza u razvitku revolucionarne aktivnosti radništva. Pitanje radnica je analizirano znalački, fundirano na arhivskim istraživanjima i vrlo je jasno izloženo.

Nezaposlenost je u više gradova dostizala znatne razmjere, a najviše je pogodila tekstilne i kožarske radnike. U prvim poslijeratnim mjesecima propadajuće fabričkih preduzeća je izbacilo na tržište devet desetina fabričkih radnika. Ovim, za egzistenciju radničke klase neobično važnim pitanjem, bavi se zatim autor, iznoseći pri tome cijeli niz do sada nepoznatih podataka.

Za regulisanje društveno-ekonomskog položaja radničke klase u Srbiji, pored ostalog, važni su radnički pravilnici. Oni su sadržavali pravila (propise) o načinu i vremenu rada, o plaćanju i isplati radnika, o postupku pri otkazu, o vrstama i veličini kazni za povredu pravila itd. Kao dopuna odredbama radioničkih pravilnika, po zakonu bila je obaveza vlasnika preduzeća da vodi registar svih lica (Radnički popisi — spiskovi). Proučavajući ovo, autor je obradio novčano kažnjavanje radnika, otkazne rokove, otpuštanje, zapošljavanje samaca i oženjenih radnika i nepravilnosti pri svemu tome.

Radnički povjerenici su iznikli iz potrebe radnika i njihova je značajna djelatnost u pronalaženju konkretnih formi zaštite radničkih interesa i njihovog društveno-ekonomskog položaja. Radnički povjerenici su bila lica koja su iz svoje sredine birala rukovodstva sindikalne organizacije. Dužnost povjerenika je bila da rade na zaštiti privrednih, socijalnih i kulturnih interesa radnika, da utiču na dobre odnose između radnika i poslodavaca, da nastoje da se u preduzećima održavaju red i disciplina. Aktivnost vezana za izbore radničkih povjerenika predstavljala je značajan momenat u buđenju radničke klase. Osim ove, u knjizi je obrađena i institucija sudova dobrih ljudi, kao i pitanje noćnog rada, godišnjih odmora i položaj šegrtu (učenika u privredi).

Poslije 1918. godine, među najvažnijim problemima koje je trebalo riješiti bilo je **socijalno osiguranje radnika** i radnih ljudi uopšte. »Zakonom o osiguranju radnika (3. XII 1921) usvojena su sva načela savremenog socijalnog osiguranja« kaže autor. Tu je podrazumijevana najšira obaveza osiguranja. **Osiguranje u slučaju bolesti** po novom Zakonu o osiguranju radnika počelo se provoditi u Srbiji 4. VII 1922. godine. U to vrijeme organizovani su organi Središnjeg ureda za osiguranje radnika. Prema podacima Okružnog ureda za osiguranje radnika u Beogradu (OUZOR), broj obavezno osiguranih članova u Srbiji iznosio je krajem jula 1922. godine 38.218, a krajem 1929. god. 67.703 lica. Prema Zakonu o radničkom osiguranju, od 14. V 1922, uvedeno je i **osiguranje radnika u nesretnim slučajevima**. Cilj toga osiguranja bio je da neobezbjede licima omogućiti egzistenciju u vrijeme dok je usljed nesreće bio nesposoban za rad. Takođe su obrađeni uslovi života i rada radnika, higijena rada itd.

U posljednjem odjeljku autor analizira **organizovane akcije radničke klase**. Osnivanje Srpske socijaldemokratske stranke (jula 1903) i jedinstvenog sindikalnog pokreta (10. V 1903) doprinijelo je da se radnički pokret organizovanije razvija. Te organizacije su djelovale i razvijale se nesmetano do prvog svjetskog rata, ali je rat nanio težak udarac radničkom pokretu. **Sindikalni pokret** i njegove organizacije obnavljaju se od kraja 1918, tako da tada već djeluje 18 strukovnih saveza koji su obuhvatili 53 organizacije sa 5.598 članova. Uporedo je obnovljena Uprava Glavnog radničkog saveza (GRS-a). Sindikalni pokret Srbije je dao inicijativu za ujedinjenje sindikalnih organizacija u Kraljevini SHS u jedinstvenu organizaciju.

Poslije Kongresa sindikalnog ujedinjenja (22. IV 1919), kada je stvoreno Centralno radničko sindikalno vijeće Jugoslavije, broj sindikalno organizovanih radnika u Srbiji je iznosio 16—17000. Uskoro je formirano Pokrajinsko sindikalno vijeće Srbije, a potom mjesna vijeća u svim važnijim centrima.

Cijepanje radničkog pokreta 20-tih godina na ljevičare, desničare i centru-maše imalo je odraza i na sindikalni pokret u Srbiji koji se takođe pocijepao na te tri struje. Obznana (29/30. XII 1920) je razbila radničke organizacije, ali su ru-

kovodstva i KPJ i sindikata u prvoj polovini 1921. tražila od vlasti da dozvole djelovanje organizacija. Od 24. V 1921, pa nadalje, teče proces obnavljanja rada organizacija Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije (CRSVJ). Međutim, taj kratkotrajni proces obnove je trajao do 2. VIII 1921. tj. do donošenja Zakona o zaštiti države koji je definitivno zabranio organizacije. Formiranje Glavnog radničkog saveza 7 — 8. I 1922. u Beogradu predstavljalo je akt okupljanja svih organizacija GRS-a u jedinstvenu organizaciju za Jugoslaviju. Takođe, pored ovih sindikata, djelovali su ljevičarski — Nezavisni sindikati, »žuti« poslodavački i nacionalni sindikati. Kroz tu sindikalnu djelatnost, do kraja 1928. god., od 700.000 radnika u Jugoslaviji, u svim sindikatima bilo je obuhvaćeno 60.000 članova. Autor je dao kraci prikaz suštine spora i razilaženja ljevičara i desničara i njihova neslaganja. To razilaženje on je pratio od rascjepa centrumaša i komunista (1920), pa preko stavova Kominterne o potrebi zajedničke akcije komunista i socijalista, do ulaska komunista u Ujedinjeni radnički sindikalni savez, gdje su oni stvorili svoje frakcije poslije 1925. godine.

Radnička komora je zauzimala određeno mjesto među institucijama radničke klase. Odmah poslije oslobođenja, nekoliko članova predratne komore (osnovane 31. XII 1910) pokušalo je obnoviti djelatnost Radničke komore. Međutim, njeina aktivnost je ostala gotovo nezapažena. Obznanom i Zakonom o zaštiti države, djelatnost te radničke organizacije je praktički prestala. Radnička komora je u takvim prilikama do 1923. godine provizorno djelovala, dok nešto kasnije (24. II 1924) nije izabran Upravni odbor Radničke komore. Ona je u ostvarenju svojih zadataka nastojala da zaštiti ekonomske, socijalne i kulturne interese radnika i namještenika, a starala se i o radnim odnosima između poslodavaca i radnika, o radničkom osiguranju, tržištu radne snage, radničkim stanovima itd. Komora je takođe preuzimala određene mjere u pogledu zaštite šegrta. Aktivnost Komore ogledala se i u zaštiti domaće radne snage. Radi bolje saradnje sa radnicima u unutrašnjosti Srbije formirana su povjereništva Komore.

Štrajkovi i tarifni pokreti su izvođeni u želji da se očuvaju već stečeni i već izvojevani uslovi života i rada. Većinom su te akcije bile spontane i predstavljale su nastojanje da se izide iz teškog položaja i težnju za izmjenom postojećeg društva, ekonomskog sistema i likvidacijom neravnopravnih odnosa među ljudima. Štrajkovi koje je sprovodila radnička klasa u Srbiji u periodu 1919—1929. bili su, uglavnom, ekonomskog karaktera. U periodu od 1921. do kraja 1925. godine većina štrajkova je nosila »odbrambeni karakter. U periodu od 1925—1929. takođe je nešto više odbrambenih« štrajkova nego »napadnih«.

Tarifni pokreti su, takođe, bili značajni u nastojanjima da radnička klasa riješi ekonomske i političke probleme.

Na osnovu građe i literature, izvučeni su zaključci iz kojih se vide naučno riješeni problemi. Autor u njima napominje da su istraživanja pokazala kako je struktura radničke klase bila od izuzetnog značaja za privredne prilike u Srbiji. Težak ekonomski položaj radničke klase predstavljao je osnovnu karakteristiku u radničkom pokretu, kao i Privredna nerazvijenost Srbije, koja se javila kao posljedica zaostalosti nedovoljno razvijenih privrednih snaga i kasnog uključenja u kapitalistički sistem proizvodnje. Velika ratna razaranja su opustošila privredu Srbije. Odnose na relaciji zarada — cijena karakterisala je disproporcija, gdje se vidi da su životni troškovi rasli brže od porasta radničkih nadnica. To je imalo za posljedicu pogoršanje položaja radničke klase.

Radničko zaštitno zakonodavstvo je regulisalo položaj radnika. Položaj radnika u radnom procesu regulisan je zakonskim propisima.

Radničke organizacije su obnavljane iz članstva starih predratnih organizacija pa su tako sačuvale idejno-političke osnove predratne organizacije GRS-a i Srpske socijaldemokratske partije.

Na kraju knjige nalazi se rezime na ruskom jeziku, opis izvora i literature i registar ličnih i geografskih imena.

Čitajući knjigu, dolazi se do zaključaka da rad predstavlja uspješan naučno-istraživački analitički poduhvat. Svestrano proučena literatura i analizirani izvori daju radu naučnu vrijednost. Najznačajnije je da su na kraju knjige u zaključku uočeni i riješeni problemi od vitalnog interesa za naslovljeni period. Ovom knjigom naša nauka obogaćena je još jednom vrijednom i vrsnom studijom, što će biti od koristi svim istraživačima i naučnim radnicima.

Uroš Nedimović